
TE TIKANGA POUAKA WHAKAATA

42

Te Tikanga
Pouaka Whakaata

E hāngai ana ngā paerewa e whāia ke ki ngā whakaaturanga pouaka whakaata utu katoa ka pāohotia i Aotearoa. Ko te tikanga o te 'utu' ka utu mō te pouaka whakaata (arā, me utu ngā kaimātakitaki ki te mātakitaki i tētahi tohu irirangi pāpāho), ahakoa kei runga ihirangi, tētahi kaupapa whakawhiti.

He iti iho ngā whakatiki kei te ao pouaka whakaata utu ki ērā o te pouaka whakaata koreutu nā ngā kōwhiringa a ngā kiritaki ina utu rātau kia whiwhi ai ngā whakapāhotanga. Ko te rangatiratanga me te kaha o tētahi hunga mātakitaki ki te kōwhiri i tāna e hiahia ana ki te mātakitaki me te ārai i te mātakitaki a ngā tamariki i ngā whakaaturanga pakirara ngā āhuatanga nui o te whakariterite he aha ngā mea e pai ana, kāore rānei. Ko ngā whakaatuhanga whakarekereke me ngā mea hara hoki kei te taea māmātia i roto i tō tātau pāpori, ā, nō reira ka whai wāhi atu ki ēnei momo i runga i te pouaka whakaata. Engari, me whai whakamarutanga kaha hei ārai i te mātakitakitaki a ngā tamariki, taiohi hoki i ēnei whakaatuhanga, ā, kia kua hoki e kitea ohoreretia e te hunga kāore i te hiahia ki te kite. E whakaratohia ana e ngā kaiwhakapāoho pouaka whakaata ēnei whakamarutanga mā ngā whakarōpūtanga hāngai me ngā tohutohu (me ngā whakatūpatō), ngā hangarau tātari, waehere PIN me tētahi aratohu whakaaturanga ā-hiko.

I tua atu, ka whakarato anō pea ngā kaipāpāho pouaka whakaata i ngā hongere kāore nei (iti rānei) o rātau mana ētita (hei tauira, ngā hongere hāngai mai i tāwāhi). He mea nui tēnei mana whāiti i te kaipāpāho ina whakaaroarohia ana mēnā kua wāhia e tētahi whakaaturanga ngā paerewa pāpāho.

Ko ngā paerewa i roto i tēnei tikanga me āta pānui i te taha o ngā takinga kōrero i mua o te Puka Tikanga.

WĀHANGA 1 Ngā Paerewa E Pā Ana Ki Ngā Kawenga Pāpori

Paerewa 1 Te Āhua Tika me te Whanonga Tika

Paerewa 2 Ngā Mōhiotio Whakaaturanga

Paerewa 3 Te Pānga ki Ngā Tamariki

Paerewa 4 Te Whakarekereke

Paerewa 5 Te Ture me te Whanonga Tika

Paerewa 6 Te Whakahāwea me te whakahahani

Paerewa 7 Te Waipiro

WĀHANGA 2 Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Kōrero Whakapāohotia

Paerewa 8 Whakatautika

Paerewa 9 Tōtikatanga

WĀHANGA 3 Ko Ngā Paerewa E Hāngai Ana Ki Ngā Tāngata, Ki Ngā Rōpū Whakahaere Rānei E Whai Wāhi Ana, E Kōrerohia Rānei I Roto I Ngā Pāpāho

Paerewa 10 Tūmataitinga

Paerewa 11 Tōkeke

WĀHANGA 1

NGĀ PAEREWĀ E PĀ ANA
KI NGĀ KAWENGA PĀPŌRI

PAEREWĀ 1 – ĀHUA TIKA ME TE WHANONGA TIKA

Ko ngā tikanga noa onāiane i te āhua tika me te whanonga tika me mau tonu, me ōrite hoki ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāhoatanga.

Ngā Aratohu

- 1a Ko te horopaki e puta ai ngā ihirangi me te horopaki whānui o te pāpāho he hira ina aromatawai ana mēnā i wāhia e tētahi pāpāho tēnei paerewa, tae atu ki:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
 - te whakarōpūtanga o te whakaaturanga
 - ina kāore te hangarau tātari i te wātea, te hōtaka whakaaturanga
 - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
 - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
 - te hunga mātakitaki e hāngai ana
 - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
 - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
 - te taumata o te rōpū whakahaere ā-ētita a te kaipāpāho i ngā ihirangi
 - te whai pānga o te marea ki te pāpāho.
- 1b Ina whai upane tōtika ngā kaipāpāho ki te whakamōhio atu ki ā rātau kaimātakitaki mō te āhua o ā rātau whakaaturanga, me te āhei anō o ngā kaimātakitaki ki te whakarite i ō rātau whanonga mātakitaki o ā rātau tamariki, ko te tikanga kāore e wāhia tēnei paerewa.
- 1c Mēnā he hara, he nanape rānei ka puta i ngā ihirangi ki ngā kaimātakitaki tokomaha i te mea kāore i te tūmanakohia e te hunga mātakitaki e arotahitia ai, me whakapāoho he tohutohu kaimātakitaki i mua i te ihirangi.

- 1d Ina wātea ana ngā hangarau tātari whitake ki te hunga mātakitaki, ko te tikanga kāore pea e whakaaehia ngā amuamu i raro i tēnei paerewa.
- 1e Ko ngā whakaaturanga ai pakeke mārāma e whakarōpūtia ana hei me whakaatu anake ki ngā hongere kounga.

PAEREWĀ 2 – NGĀ MŌHIOHIO WHAKAATURANGA

Me whakamōhio atu i ngā kaimātakitaki mā ngā tohutohu ōrite me te auau mō ngā ihirangi whakaaturanga (tae atu ki ngā whakarōpūtanga, whakatūpato hoki), ā, ina wātea ana, ngā hangarau tātari. Me whakarite ngā kaipāpāho kei te whakarōpūhia tikahia ngā whakaaturanga me te whakarite tika i te hōtaka, mēnā kāore ngā hangarau tātari i te wātea.

Ngā Aratohu

- 2a Me whakapāoho ēnei whakarōpūtanga ki ngā ihirangi katoa engari kaua ki ngā pitopito kōrero, take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā:
- G** – whakaaehia ana mō te mātakitaki whānui
- PG** – e taunakihia ana ngā ārahitanga matua mō ngā kaimātakitaki tamariki
- M** – e tika ana mō ngā kaimātakitaki pakeke 16 tau, neke atu
- 16** – kaua te hunga i raro i te 16 tau e mātakitaki
- 18** – kaua te hunga i raro i te 18 tau e mātakitaki
- 2b Me whakaatu ngā whakarōpūtanga i te tīmatanga o ngā whakaaturanga, me whakauru ki ngā aratohu whakaaturanga ā-hiko, me te tāpiri ki ngā aratohu tā ina taea.
- 2c Ko ngā pitopito kōrero, take o te wā, hākinakina me ngā ihirangi matawā kāore i raro i te whakarōpūtanga, he wehe kē nō te āhua. Engari, me mātua mōhio ngā kaipāpāho ki ngā pānga o ngā tamariki me ētahi atu paerewa me te whakauru tohutohu ina tika ana.

- 2d Me whakapāoho wawe i ngā tohutohu kaimātakitaki i mua o ngā ihirangi pea ka nanape, ahoetea, hara rānei i ngā kaimātakitaki tokomaha. Kei roto i ngā tohutohu kaimātakitaki:
- C** – ka hara pea ngā ihirangi
- L** – ka hara pea te reo
- V** – he whakarekereke
- S** – ka hara pea ngā ihirangi hōkakatanga
- 2e Me whakauru atu ngā tohutohu kaimātakitaki ki ngā aratohu whakaaturanga ā-hiko me ngā aratohu tā ina taea.
- 2f Kāore ngā tohutohu kaimātakitaki i te hiahiatia mō ngā ihirangi kei ngā hongere hāngai i tāwāhi me te kore (iti rānei) wawaotanga ētita ā-motu.
- 2g Me ū ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga ki te whakarōpūtanga o te whakaaturanga ka whakaaturia.
- 2h Mēnā ka wātea mai ngā hangarau tātari ki ngā kiritaki mō te koreutu, me te whakatairanga auau e te kaipāpāho hei whakamahi mā te kiritaki, ka taea ngā ihirangi whakarōpū 18 i ngā wā katoa, engari me ū rawa ki ētahi atu paerewa pāpāho hāngai.
- 2i Ina kāore e wātea mai ngā hangarau tātari, ko ngā ihirangi whakarōpū me whakaatu anake mai i te 8pm me te 6am, te 9am me te 3pm rānei (i tua i ngā rā mahi, hararei kura, hararei tūmatanui hoki me whakaatu anake mai i te 8.30pm ki te 5am).
- 2j Ka wātea mai pea ngā hangarau tātari ki te whakamahia e ngā kiritaki, engari ka taea e te kiritaki te whakamahi māmā ahakoa te wā mā te pūmamao pouaka whakaata, pūrere ōrite rānei.
- 2k Ka taea ngā ihirangi ka whakarōpū 18 te whakaatu ki ngā hongere kounga ahakoa te wā, engari me ū ki ētahi atu o ngā paerewa pāpāho.

PAERewa 3 – TE PĀNGA KI NGĀ TAMARIKI

Me mātua whakarite ngā kaipāpāho ka taea te tiaki ngā tamariki mai i ngā pāpāho tērā e pā kino ana rātau.

Ngā Aratohu

- 3a I ngā pouaka whakaata utu, e whakamarutia auauatia ngā tamariki mā ngā pūnaha haumarū, hei tauira, hangarau tātari. I ngā wāhi e wātea ana ēnei, me āta whakatairanga, auau hoki ki ngā kiritaki.
- 3b Ko ngā whakaatuhanga ka whakaaroarohia i raro i tēnei paerewa ko ēnei:
- ngā whakaatuhanga hōkakatanga, kaupapa rānei
 - ngā ihirangi whakarekereke, kaupapa rānei
 - reo kangakanga
 - ngā rīriri pāpori, kāinga rīriri rānei
 - ngā whanonga mōrearea, whakararururu, hē ā-ture rānei
 - ngā whakaatuhanga e whakaiti ai, e tūkino ai rānei ngā tamariki, kararehe rānei
 - ngā whakaahuatanga iroiro o ngā tāngata e tino mamae ana, e ahoetea ana rānei
- kei waho i ngā whāinga o te whakarōpūtanga o te whakaaturanga.
- 3c Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa, arā mēnā e wātea ana ngā hangarau tātari kia taea e ngā mātua te whakamaru i ā rātau tamariki mai i te mātakitaki ihirangi kāore e pai, te āhua o te whakaaturanga me te hongere, me te hira tūmatanui o te pāpāho.
- 3d Ko ngā hongere e hāngai anaki ngā tamariki me whai ihirangi anake e tika ana mā te tamariki.
- 3e Ko ngā ihirangi kāore e tika hei mātakitaki mā te tamariki kia kaua e whakatairangatia ki ngā tamariki, ā, me whakaatu e ai ki te Paerewa 2 – Ngā Mōhiohio Whakaaturanga
- 3f Ko ngā ihirangi whakarōpū M, teitei ake rānei, otirā me ērā he whakaatuhanga hōkakatanga, whakarekereke hoki kei roto, kia kaua e whakaaturia i te taha o ngā ihirangi e hāngai ana ki te tamariki.
- 3g Ko ngā kaupapa me ngā wāhanga kei ngā ihirangi pakimaero e whakarite ana i ngā take nanape ki te tamariki, pēnei i ngā riri ā-whare, te whakamōroro tamariki, te tūkino rānei, me whakarōpū tika me te whakarite wā tika.

- 3h Me āta tūpato te whakarite wā me te whakarōpū i ngā whakaahuatanga o ngā ihirangi whakarekereke e tino tūturu te āhua tērā ka kitea pea e ngā tamariki.

PAEREWĀ 4 – TE WHAKAREKEREKE

Me āta tūpato me te matawhāitihanga ina whakaatu whakarekereke. Me tika ngā ihirangi whakarekereke ki te horopaki o te whakaaturanga, ā, me āta whakarōpūtia.

Ngā Aratohu

- 4a Ko te taumata o te mana ētita o te kaipāpāho ki ngā ihirangi whakaaturanga he whiriwhiringa hira ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, kāore ngā kaipāpāho e whakatinana i te mana ētita (iti rānei) ki ngā ihirangi e whakaaturia ana ki ngā hongere hāngai mai i tāwāhi.
- 4b Me tūpato ngā kaipāpāho me ngā ihirangi ka whakatarī, whakatenatena rānei i ngā mahi whakarekereke, patu kino rānei. Me āta whakarōpū me te kawē tohutohu kaimātakitaki ina tika ana, e ai ki te Paerewa – Ngā Mōhiōhio Whakaaturanga.
- 4d I roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono, ko ngā whakaaturanga nanape, whakaohoho me tika ngā whakaaturanga ki te pānga marea me te kawē tohutohu kaimātakitaki ina tika ana.
- 4d Me whakarite, matawhāitihanga hoki ina whiriwhiri ana i ngā taipitopito whakairoiro kia whakaurua atu ki ngā whakaaturanga pitopito kōrero, ā, me whakapāoho tohutohu kaimātakitaki ina tika ana, otirā i te wā pea e mātakitaki ana ngā tamariki.
- 4e Me āta tūpono te whakarite i ngā whakaaturanga e whakaatu ana i ngā pawhera, koeretanga rānei, ā, me whakamahi tohutohu kaimātakitaki ngā kaipāpāho mēnā ka pā pea te nanape i te ihirangi.
- 4f Kua ngā ihirangi e whakauru i tētahi paheko o te whakarekereke me te ai hei whakaoho mahimahi, i tua kē i ngā tikanga hapori pāpori onāiane e whakaaehia ana.

PAEREWĀ 5 – TE TURE ME TE WHANONGA TIKA

Me aro ngā kaipāpāho ki ngā paerewa e ū ana ki Te Ture me te Whanonga Tika, te whai whakaaro ki te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 5a Kua rawa ngā whakaaturanga e āta whakatairanga i ngā whanonga whakararuraru nui, hē ā-ture rānei, tae atu ki ngā whakarekereke, mate whakamomori, taihara nui me te kai whakapōauau.
- 5b He whakaaroarotanga hira te horopaki o te whakaaturanga me te horopaki whānui o te pāpāho ina aromatawai ana i ngā amuamu i raro i tēnei paerewa. Hei tauira, ko te tikanga he rerekētanga mai i ngā whakaahuatanga pono, pakimaero, whakaari rānei. He āhuetanga nui te wātea mai o ngā hangarau tātari me te taumata pānga ki te iwi whānui.

PAEREWĀ 6 – TE WHAKAHĀWEA ME TE WHAKAHĀHANI

Kua rawa ngā kaipāpāho e whakatenatena i te whakahāwea, whakahāhāni rānei, o tētahi wāhanga o te hapori e ai ki te ira tangata, momo hōkakatanga, mātāwaka, pakeke, tūranga mahi, nā tētahi whakapuakitanga tika rānei o te whakapono, ahurea, whakapono tōrangapū rānei.

Ngā Aratohu

- 6a E tautuhia ana te 'whakahāwea' ko te whakatenatena i ngā whakaritenga rerekē o ngā tāngata o tētahi wāhanga o te hapori, kia kino ai ki a rātau. E tautuhia ana te 'whakahāhāni' ko te whakaiti i te uara o te mana o tētahi wāhanga ake o te hapori.

- 6b Ko te hiranga o te mana whakaputa whakaaro ko te eke i tētahi taumata teitei o te whakahē, me te mau weriweri, kino rānei, me pēnei rawa te takahi i te paerewa kātahi ka kīia i whakatenatena tētahi pāpāho i te whakahāwea, whakahahani.
- 6c Ehara te whāinga o tēnei paerewa i te aukati i te whakapāoho i ngā whakaaturanga:
- pono
 - he kīianga tūturu o te kōrero taumaha, tātari, whakaaro rānei
 - pukuhohe tika, whakaari, pūhohe rānei.
- 6d Me whakaaroaro te horopaki i ngā wā katoa ina aromatawai ana mēnā i 'whakatenatena' te kaipāpāho i te whakahāwea, whakahahani rānei. Kei roto i ngā āhuatanga hāngai:
- te āhua o te whakaaturanga me te hongere
 - te whakarōpūtanga whakaaturanga
 - ina kāore te hangarau tātari i te wātea, te hōtaka whakaaturanga
 - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
 - te whakamahi i ngā tohutohu kaimātakitaki, mēnā i whakamahia
 - te hunga mātakitaki e hāngai ana
 - ngā tūmanako o ngā kaimātakitaki mō te hongere me te whakaaturanga.
 - te wāteatanga o ngā hangarau tātari
 - te taumata o te whakahaere ā-ētita a te kaipāpāho i ngā ihirangi
 - te whai pānga marea ki te pāpāho.

PAERewa 7 – TE WAIPIRO

I tua atu i te tautuku ki ngā ture, whakaritenga rānei e pā ana ki te whakatairanga i te waipiro, me whai ngā kaipāpāho i ngā whakatiki mō te whakatairanga i te waipiro e hāngai ana ki te kaupapa whakaaturanga e whakapāohotia ana.

Ngā Aratohu

- 7a Me whai kawenga pāpori ngā whakatairanga waipiro ka mutu kia kaua e akiaki i te hunga i raro i ngā tau ā-ture ki te whakapeto ki te hoko waipiro rānei.
- 7b Kaua ngā whakatairanga waipiro e puta i ngā whakaaturanga a ngā tamariki.
- 7c Kaua rawa he whakatairanga waipiro e whakaawe i tētahi pāpāho.
- 7d I roto i te whakariterite me te whakaatu whakaaturanga, me karo ngā kaipāpāho i ngā taunakitanga o te whakapeto waipiro nui rawa.
- 7e Me whāiti ngā whakatairanga ki te waitohu, ingoa, moko rānei, me te aukati i ngā karere hokohoko.
- 7f Ko ngā whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro me mātua whakatairanga i te whakaaturanga, me pāpaku te whakatairanga i tēnei.
- 7g Kāore e herea ngā kaipāpāho ki te whakakāhore i te whakatairanga waipiro mai i te whakaaturanga o tētahi huihuinga, āhuatanga rānei e whakapāohotia ana, ā, kei reira aua whakatairanga anō e kitea noatia ana i taua huihuinga, āhuatanga rānei. Me whakaaroaro anō ētahi atu aratohu i raro i tēnei paerewa.
- 7h Me whai whakaaro ngā kaipāpāho ki ngā whakaritenga o te Tikanga mō te Pānuitanga me te whakatairanga Waipiro a te Advertising Standards Authority ina whakarite whakatairanga mō ngā whakaaturanga whakatairanga waipiro.

WĀHANGA 2

NGĀ PAEREWA E HĀNGAI
ANA KI NGĀ KŌRERO KA
WHAKAPĀOHOTIA

PAEREWĀ 8 – WHAKATAUTIKA

Ina matapakitia ngā take tautohenga pānga tūmatanui i roto i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, kaupapa pono rānei, me whakapau kaha ngā kaipāpāho, me tuku whai wāhitanga rānei, ki te whakarato whakaaro nui ki taua whakaaturanga anō, ki ētahi atu whakaaturanga i roto i te wā pānga tūmatanui.

Ngā Aratohu

- 8a Mō te hāngai mai o te paerewa, me mātua 'hira ki te marea' te kaupapa, me 'tautohenga' ka mutu me 'matapaki' i roto i tētahi pitopito kōrero, ngā take o te wā, whakaaturanga pono rānei.
- 8b Kāore e taea he tauira mō te tuku wā ki ngā rōpū whai pānga ki ngā take tautohenga hira ki te marea'.
- 8c Ko ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono ka whakapāohotia i ngā hongere hāngai mai i tāwāhi, kāore nei he mana ētita (iti rānei), kāore e herea kia whakatautikatia e te kaipāpāho.
- 8d Kei roto i te aromatawai ki te whakarite mēnā i whakatakotohia ētahi atu tirohanga whānui ko ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te whakatuwheratanga o te whakaaturanga me te āhua i whakaaturia te whakaaturanga, hei tauira:
 - mēnā i waitohu rūpahu te whakaaturanga he aromātai tautika o tētahi take
 - mēnā i āta whakamōhiohia atu te whakaaturanga e tirohia ana tētahi take mai i tētahi tirohanga ake (hei tauira, ngā pakipūmeka whakamaunga, ngā whakaaturanga urunga tūmatanui me te taunakitanga, ngā whakaaturanga tōrangapū hāngai, iti rānei)
 - mēnā i whāiti rawa te whakaaturanga ki tētahi wāhanga o tētahi tautohe nui ake, uaua hoki
 - ko te āhua o te matapaki (he tino aromātai i tētahi take, he kōrero poto noa iho mō te take, pukuhohe, wenewene rānei)
 - ko te āhua o te take/ahakoa te mōhio tika pea ki ngā whakaaro i whakaputaina ki ētahi atu whakaaturanga, tae atu ki ngā whakaaturanga i ētahi atu pāpāho (hei tauira, he take tautohe haere tonu, e mōhio ana pea ngā kaimātakitaki ki ngā tirohanga matua o te take)

- ko ngā hiahia e tūmanakohia ana e te hunga mātakitaki mō ngā ihirangi
- te taumata o te whakahaere ā-ētita o te kaipāpāho i ngā ihirangi whakaaturanga (hei tauira, ngā hongere hāngai mai i tāwāhi).

PAEREWĀ 9 – TŌTIKATANGA

Me whakapau kaha ngā kaipāpāho ki te whakarite i ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā, ngā whakaaturanga pono hoki:

- he tōtika e ai ki ngā take meka whakaatuhanga katoa
- kāore e whakakotiti.

Ngā Aratohu

- 9a Kāore tēnei paerewa e hāngai ki ngā pitopito kōrero, ngā take o te wā me ngā whakaaturanga pono ka whakapāohotia i ngā hongere hāngai mai i tāwāhi, kāore nei he mana ētita, he iti rānei.
- 9b Kāore e hāngai ana te whakaritenga mō te tōtikatanga ki ngā tauākī e mārāma ana hei tātaritanga, kōrero, whakaaro rānei, kua i te tauākī meka.
- 9c E aro ana te paerewa ki ngā whakaatuhanga hē anake. Hei tauira, ehara ngā take hangarau, iti rānei kāore pea i tino whai pānga ki ngā mōhio o te hunga mātakitaki mō te whakaaturanga i te whakaatuhanga.
- 9d Ki te tūpono puta he whakaatuhanga meka hē, me wawe tonu ngā kaipāpāho ki te whakatika.
- 9e Kei roto i te aromatawai mēnā i whakapau kaha te kaipāpāho ki te whakaū i te tōtikatanga me whai whakaaro ki ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te puna whakaaturanga pāpāho (hei tauira, mēnā i whakaputaina te whakaaturanga e tētahi rōpū whakahaere tōtika, he whirinaki atu ki tētahi pūkenga whai mana)
 - mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei te pāpāho
 - mēnā he tino take anō ki te uiui i te tōtikatanga o ngā ihirangi whakaaturanga i mua i te whakapāohotanga
 - mēnā i rapu, i whakatakoto kōrero hoki/rānei te kaipāpāho, whakamāramatanga, wāhanga rānei mai i tētahi tangata hāngai, rōpū whakahaere rānei
 - mēnā ka taea tikahia te whānuitanga o te take tōtikatanga te whakarite e te kaipāpāho.

WĀHANGA 3

KO NGĀ PAEREWĀ E
HĀNGAI ANA KI NGĀ
TĀNGATA, KI NGĀ RŌPŪ
WHAKAHAERE RĀNEI
E WHAI WĀHI ANA, E
KŌREROHIA RĀNEI I
ROTO I NGĀ PĀOHOTANGA

PAEREWĀ 10 – TŪMATAITINGA

Me mau tonu ngā kaipāpāho ki ngā paerewa ōrite ana ki te tūmataitinga o te tangata.

Ngā Aratohu

- 10a E hāngai ana te paerewa tūmataitinga ki te tangata anake ka taea te tautuhi. I ētahi āhuatanga ka tautuhia pea he tangata ahakoa kāore i whakaingoaia, i whakaaturia rānei.
- 10b Kaua ngā kaipāpāho e whakaatu i ngā kōrero matatapu, whakaatuhanga rānei mō tētahi tangata ki tētahi āhuatanga ka pāpouri tētahi tōtika e ōrite ana ki te tangata e pāngia ana.
- 10c He tika kia tūmanakohia te tūmataitinga whāiti e ai ki ngā kōrero, whakaatuhanga kua whakaaturia. Ko ngā āhuatanga hei whakauru, engari kāore i te whāiti noa, ahakoa kua puta tūmatanuitia ngā kōrero, whakaatuhanga rānei; he tāpui, he āritarita rānei te āhua hoki/rānei; he tika kia tūmanakohia e te tangata kāore e whakaaturia hoki/rānei.
- 10d I te nuinga o te wā kāore he tūmanako o te tangata ki te tūmataitinga e ai ki ngā take kua puta tūmatanuitia. I ētahi āhuatanga, ka tika te tūmanako tūmataitinga e ai ki aua kōrero, whakaatuhanga rānei ahakoa kua puta tūmatanuitia.
- 10e Kaua rawa ngā kaipāpāho e āta kuhu pokanoa ki te noho takitahi, wehe rānei a te tangata, e tino hara ana ki tētahi e ōrite te āhua ki te tangata e pāngia ana.
- 10f He whakangungu ki tētahi amuamu tūmataitinga te whāki tūmatanui i ngā take whai pānga tūmatanui tika. Ko te taumata o te pānga tūmatanui me mātua ōrite ki te taumaha o te wāhi i te tūmatanui e mana ai te whakangungu.
- 10g Ehara i te wāhi i te tūmataitinga ina tuku whakaaetanga taua tangata ki te whakapuakina, te urutomonga. He matua, kaitiaki rānei, tētahi atu rānei 18 tau, neke atu rānei (e tiaki ana i te tamaiti mō te matua, kaitiaki rānei), ka āhei ki te whakaae atu mō te tamaiti heke iho i te 16 tau, engari me whakaae te kaipāpāho kāore te pāpāho i te ātete ki te painga o te tamaiti.

PAEREWĀ 11 – TŌKEKE

Me whakarite tika ngā kaipāpāho i ngā tāngata katoa, rōpū whakahaere rānei e whai wāhi atu ana, e kōrerohia ana rānei i roto i te pāpāho.

Ngā Aratohu

- 11a I te nuinga o te wā ka hāngai anake tēnei paerewa ki ngā pāpāho i mahia mai i konei e te kaipāpāho, e tētahi atu rānei mā te kaipāpāho.

11b Mō te āhuatanga o te whiriwhiri he aha te tika ka riro mā:

- te āhua o te whakaaturanga e tohu (hei tauira, ngā karere me ngā take o te wā, kōrero pono, whakaari, pukuhohē, pūhohē rānei)
- te whai pānga marea ki te pāpāho
- te hunga mātakitaki e hāngai ana
- ngā whāinga kaimātakitaki
- whakaaturanga mēnā i te matawā, i tāhoputia tōmuatia rānei.

11c Ko ngā kaiwhakauru me ngā kaikoha me whakamōhio rātau, i mua i te pāpāho, ki te āhua o te whakaaturanga me tā rātau i tuku ai anō, engari rawa mēnā e tika ana ki te pānga tūmatanui, e iti rānei tā rātau i tuku mai i roto i te horopaki o te whakaaturanga.

11d Mēnā i hiahiatia te whakaae ā-mōhio, i riro mai rānei mai i tētahi kaiwhakauru, kaikoha rānei tērā pea he whiriwhiringa hāngai i te whakataunga mēnā i tika te whakarite i te kaiwhakauru, kaikoha rānei (ka kitea ngā tohutohu he aha te 'whakaae ā-mōhio' i roto i ngā tohutohu tūmataitinga i te muri o tēnei Puka Tikanga).

11e Ki te pā kinotia he tangata, he rōpū whakahaere rānei mōna i kōrerohia, i whakaaturia rānei i roto i tētahi pāpāho, ko te tikanga me whai wāhi tika te tangata, rōpū whakahaere rānei ki te whakaputa kōrero mō te whakaaturanga, i mua i te pāpāho. He aha te 'tika me te whaitake' ka riro mā ngā āhuatanga e tohu.

11f Ko te whakaatu pokanoa i tētahi tangata, rōpū whakahaere rānei hei take whiwhi kōrero he huhunu i te nuinga o te wā, engari rawa mēnā i pau katoa ngā huarahi tika, whai take hoki mō te whiwhi kōrero.

11g Ko ngā wāhanga i ētitatia me tika te whakaata i te wairua o ngā putanga katoa, whakaaro rānei i whakaputaina.

11h Kaua rawa ngā kaipāpāho e whakapāoho mōhiohio i riro āweke mai, tinihanga mai rānei (tae atu ki tētahi taputapu hopu kōrero huna, kāmera rānei), engari rawa mēnā i tika i raro i te pānga tūmatanui.

11i Kaua rawa te tangata, otirā ngā tamariki me ngā taiohi, e whakaaturia ana i tētahi whakaaturanga kia kaua e apohia, e whakamōrarō, e tautuhi huhunutia.

11j Ina whakarite ana ngā whakaaturanga āhuatanga ahotea (hei tauira, pūkatokato me te pōuritanga) me matawhāiti, tūtohutanga hoki ngā kaipāpāho.